

перешкоджати встановленню істини у справі; не вчиняти злочини; *необов'язкові* (такі, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого залежно від розсуду особи, яка застосовує той чи інший захід): продовжувати працювати за місцем роботи чи вжити заходів до працевлаштування; продовжувати або розпочати навчання; дотримуватися обумовлених обмежень щодо особистого спілкування; уникати спілкування з потерпілим, свідками, особами, які можуть бути допитані як свідки, експертами, спеціалістами, працівниками правоохоронних органів; утримуватися від надмірного вживання спиртних напоїв, під вживання наркотичних засобів; пройти медичне, психологічне чи психіатричне лікування, лікування від алкоголізму чи наркоманії; вести телефонні розмови чи в інший спосіб обмінюватись інформацією; відправляти і отримувати кореспонденцію тощо³.

Чинний закон (ст. 149 КПК) не відносить затримання підозрюваного до запобіжних заходів.

Ми вважаємо, що за своєю природою затримання повинно бути визнано тимчасовим запобіжним заходом, а підстави й порядок його здійснення чітко визначені в законі.

На наш погляд, треба, зокрема, передбачити, що затримання підозрюваного може бути застосоване у разі нагальної необхідності запобігти злочину чи припинити його, коли особу застали на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на дану особу, що саме вона вчинила злочин; коли на особі або на її одязі, при ній, у її житлі, в інших належних їй приміщеннях чи транспортному засобі буде виявлено знаряддя чи явні сліди злочину або об'єкти злочинних дій; за наявності інших даних, що дають підставу підозрювати особу у вчиненні злочину, коли вона намагалася втекти, або не має постійного проживання, або не встановлено особу підозрюваного. Затримання не може тривати більше, ніж сімдесят дві години. Цей термін може бути продовжений слідчим суддею у спеціально визначених випадках до п'ятнадцяти діб. Про кожний випадок затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, негайно складається протокол, який оголошується підозрюваному і йому роз'яснюються права і обов'язки, з'ясовується, чи бажає він мати захисника з моменту затримання, про що робиться відмітка в протоколі. Копія протоколу з переліком прав та обов'язків негайно вручається затриманому. Одночасно копія протоколу надсилається Службі з досудових питань. Кожний затриманий протягом досудового провадження має право оскаржити затримання до суду.

Роблячи короткий висновок на підставі вище викладеного, було б доцільно запровадити запропоновані у нашій доповіді положення щодо вдосконалення нового проекту КПК України з питання застосування запобіжних заходів щодо особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину.

Література

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України*. – К., Юрінком. 1995.
2. *Моляренко В., Пилипчик П. Головні напрями розбудови кримінального судочинства структура зміст майбутнього КПК / Право України*. – №2. – 2000.

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України. К.: Юрінком, 1995.

² Моляренко В., Пилипчик П. Головні напрями розбудови кримінального судочинства структура і зміст майбутнього КПК України. – Право України, 2000.

³ Моляренко в., Пилипчик П. Головні напрями розбудови кримінального судочинства структура і зміст майбутнього КПК України./ Право України 2000.

С. Бичкова,
*ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ
України, м. Київ*

ПОСТАНОВКА ПИТАНЬ ЕКСПЕРТУ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ЕКСПЕРТИЗИ

Правильно, послідовно і вичерпно сформульовані питання є найважливішою частиною ухвали суду про призначення експертизи. Без них не може бути повного й обґрунтованого висновку експерта.

Постановкою питань експерту суд визначає характер експертизи, її напрямки і обсяг, а нерідко і методи дослідження.¹ Від продуманості змісту питань, ретельного формулювання кожного з них, – як відзначають А.В. Дулов і П.Д. Нестеренко, – нерідко залежить повнота і швидкість проведення експертизи.

Згідно ч. 3 ст. 57 ЦПК України, призначаючи експертизу та встановлюючи коло питань, що слід поставити перед експертами, суддя або суд повинен з цього приводу врахувати пропозиції сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Відхилення питань, запропонованих особами, які беруть участь у справі, суд зобов'язаний мотивувати.

Таким чином, суд повинен розглянути питання, представлені особами, що беруть участь у справі, однак він може виключити ті з них, що не мають відношення до справи чи виходять за межі компетенції експерта, а також сформулювати їх з власної ініціативи. Остаточне визначення завдання (тобто кола питань) експерту належить суду.

Можна виділити основні вимоги, що повинні пред'являтися судом до питань, які підлягають розгляду експертом, зокрема вони повинні:

а) впливати з матеріалів справи;

б) вимагати застосування спеціальних знань у формі експертизи (звідси впливає заборона ставити перед експертом питання довідкового характеру, питання також не можуть носити правового характеру);

в) відповідати предмету експертизи, що призначається;

г) формулюватися з урахуванням наукових можливостей відповідного виду дослідження;

г) бути визначеними, ясними, конкретними і по можливості лаконічними;

д) викладатися послідовно, тобто логічно доповнювати один одного і впливати один з іншого.

Крім того, перелік питань повинен бути повним, мати вичерпний характер. При цьому варто ставити перед експертом лише ті питання, з'ясування яких продиктоване дійсною необхідністю.

Також рекомендується для зручності групувати питання по об'єктах дослідження.

Практика показує, що формулювання питань – найбільш важка для суду стадія призначення експертизи. Іноді їх ставлять нечітко, неточно або неконкретно. При постановці питань у деяких випадках не враховуються сучасні можливості експертизи.⁴

У формулюванні експертного завдання суду покликані допомогти зразкові переліки питань, наведені у відомчих актах,⁴ а також у ряді літературних джерел.

Слід зазначити, що спроби скласти такі переліки знайшли визнання не у всіх авторів. Деякі вчені вважають, що питання експертам різних спеціальностей обов'язково повинні відображати обставини конкретної справи, у зв'язку з чим складання яких-небудь стандартних питань недоцільно.⁶

Зрозуміло, що ситуації, які виникають при розгляді цивільних (також як кримінальних і арбітражних) справ, носять настільки різноманітний характер, що укласти їх в якісь жорсткі рамки неможливо. Тому переліки і носять зразковий, орієнтований характер. Однак, з урахуванням конкретних обставин справи, звертання до цих переліків, як правило, надає судам безсумнівну допомогу. Практика показує, що більшість питань, що ставляться на вирішення експертизи, беруться з цих переліків.

Як обґрунтовано вказують деякі процесуалісти, у складних випадках, коли для підготовки питань необхідні спеціальні знання, доцільно до їх формулювання залучати експерта, якому буде доручена експертиза, чи іншого фахівця.⁷ Але кінцева редакція питань повинна належати тільки суду.

¹ Тихина В.Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве. – Минск, 1983. – С. 127.

² Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск, 1971. – С. 252.

³ Див. докладніше: Бородин С.В., Палиашвили А.Я. Вопросы теории и практики судебной экспертизы. – М., 1963. – С. 58-62; Виноградов И.В., Кочаров Г.И., Селиванов Н.А. Экспертизы на предварительном следствии. – М., 1967. – С. 12-13; Справочник следователя. Вып. 3. (Практическая криминалистика: подготовка и назначение судебных экспертиз). – М., 1992. – С. 17-20 та ін.

⁴ Див., наприклад, Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджені наказом МЮ України від 08.10.98 № 53/5.

⁵ Див., наприклад, Экспертизы в судебной практике: Навч. посібник./В.Г. Гончаренко, В.Є. Бергер, Л.П. Булига та ін. – К., 1993; Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе. – М., 1996; Біленчук П.Д., Курко М.Н., Стахівський С.М. Судові експертизи: Довідник. – К., 1997.

⁶ Див., наприклад, Чельцов М.А., Чельцова Н.В. Проведение экспертизы в советском уголовном процессе. – М., 1954. – С. 105.

⁷ Див., наприклад, Строгович М.С. Уголовный процесс. – М., 1946. – С. 229; Чельцов М.А., Чельцова Н.В. Вказ. праця. – С. 108; Криминалистика./И.Ф. Крылов. – Л., 1976. – С. 410.

Ю. Білоусов,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Хмельницького інституту регіонального
управління та права, кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Прикордонні війська України входять до системи державних військових формувань поряд із Збройними силами України, Службою безпеки України, Управлінням державної охорони, військами Цивільної оборони, внутрішніми військами Міністерства внутрішніх справ України. Діяльність цих військових організацій прийнято називати військовою управлінською діяльністю, а відносини, які складаються при цьому, – військово-управлінськими, або сферою військового управління. Входячи у систему органів державної виконавчої влади, Прикордонні війська України наділені повноваженнями владного характеру.

Дійсно, специфіка виконання Прикордонними військами своїх повноважень проявляється у тому, що вони наділені подвійними функціями – функціями державного органу, який має право видавати обов'язкові до виконання вказівки не тільки в межах свого відомства, але й для "третьох осіб", а також функціями власне військового формування, діяльність якого носить, в основному, внутрішній замкнутий характер. Зокрема, розпорядження Державного комітету у справах охорони державного кордону України з питань додержання режимів на державному кордоні, видані в межах його компетенції, є обов'язковим для державних органів (ч. 2 ст. 27 Закону України "Про державний кордон"). Законні розпорядження посадових осіб Прикордонних військ України обов'язкові для осіб, стосовно яких вони звернуті. Крім того, в інтересах охорони та захисту державного кордону України вони можуть на основі чинного законодавства тимчасово обмежувати права і свободи громадян (ст. 5 Закону України "Про Прикордонні війська України").

Особливістю виконання повноважень Прикордонними військами України є те, що окрім військовослужбовців Прикордонних військ України владними повноваженнями можуть наділятися і члени добровільних формувань із сприяння в охороні державного кордону (громадяни України, які на добровільних засадах беруть участь в охороні державного кордону) (ст. 2 Положення про прикордонний режим, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року № 1147).

Порядок оскарження публічної управлінської діяльності, у тому числі військової управлінської діяльності посадових осіб Прикордонних військ України, передбачений частиною другою статті 55 Конституції України, главою 31-А Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК). Норма цивільного процесуального законодавства виступає загальною щодо оскарження рішень, дії чи бездіяльності усіх державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних, службових та посадових осіб.

Стаття 56 Конституції України та статі 440¹, 441-443 Цивільного кодексу України РСУ (надалі – ЦК) передбачають відшкодування шкоди, завданої у сфері управлінської діяльності. Наявність такого інституту зумовлена тим, що неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю адміністративних органів можуть не тільки порушуватися суб'єктивні права громадян та юридичних осіб, але й може завдаватися майнова та (чи) немайнова (моральна) шкода.

Особливість справ про відшкодування завданої громадянину шкоди у сфері управлінської діяльності полягає у тому, що у даному випадку виникають складні за своєю природою правовідносини. Оспорення незаконних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів публічно-управлінської діяльності носить адміністративно-правовий характер (наявний так званий адміністративний спір, або спір про право адміністративне). Такі справи розглядаються судами України у порядку провадження у справах, що виникають з адміністративно-правових відносин. Спори ж, пов'язані із відшкодуванням завданої шкоди, є, за своєю суттю, цивільно-правовими і розглядаються у позовному провадженні. Поза як у теорії цивільного процесуального права існують різні підходи щодо природи обох цих проваджень, може складатися декілька варіантів вирішення: громадянин звертається спочатку з оскарженням неправомірної управлінської діяльності, а потім звертається до суду у порядку позовного провадження про відшкодування майнової та моральної шкоди. В іншому випадку – може бути одночасно пред'явлено вимоги про визнання рішення, дії чи бездіяльності управлінського органу або посадової особи неправомірними та відшкодування завданої цією діяльністю шкоди. Відповідно до позиції Пленуму Верховного Суду України у останньому випадку такі справи повинні розглядатися у позовному провадженні (п. 17 Постанови Пленуму від 7 грудня 1997 року № 13²).

У порядку цивільного судочинства не вирішуються питання, коли неправомірними діями посадових осіб Прикордонних військ України можуть зачіпатися інтереси організацій (юридичних осіб). Такі спори вирішуються господарськими судами України.

Виконання владних повноважень безперечно передбачає сукупність заходів і методів, за допомогою яких вони реалізуються.